

1. ΠΩΣ ΞΕΚΙΝΗΣΕ Η ΤΡΑΓΩΔΙΑ ΣΤΗΝ ΠΡΟΚΥΜΑΙΑ ΤΗΣ ΣΜΥΡΝΗΣ

Μέσο: . . . . . ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ ΚΥΡΙΑΚΗΣ

Ημ. Έκδοσης: . . . 22/05/2022 Ημ. Αποδελτίωσης: . . . 22/05/2022

Σελίδα: 1

1922

ΤΑ ΑΝΑΠΑΝΤΗΤΑ
ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ
ΤΗΣ ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗΣ

ΣΗΜΕΡΑ

Πώς ξεκίνησε
η τραγωδία
στην
προκυμαία
της Σμύρνης;

Σελ. 28-29

1. ΠΩΣ ΞΕΚΙΝΗΣΕ Η ΤΡΑΓΩΔΙΑ ΣΤΗΝ ΠΡΟΚΥΜΑΙΑ ΤΗΣ ΣΜΥΡΝΗΣ

Μέσο: . . . . . ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ ΚΥΡΙΑΚΗΣ

Ημ. Έκδοσης: . . . 22/05/2022 Ημ. Αποδελτίωσης: . . . 22/05/2022

Σελίδα: 28

1922

ΤΑ ΑΝΑΠΑΝΤΗΤΑ
ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ
ΤΗΣ ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗΣ

Επιμέλεια: ΒΑΣΙΛΗΣ ΜΗΝΑΚΑΚΗΣ,
ΣΑΚΗΣ ΙΩΑΝΝΙΔΗΣ

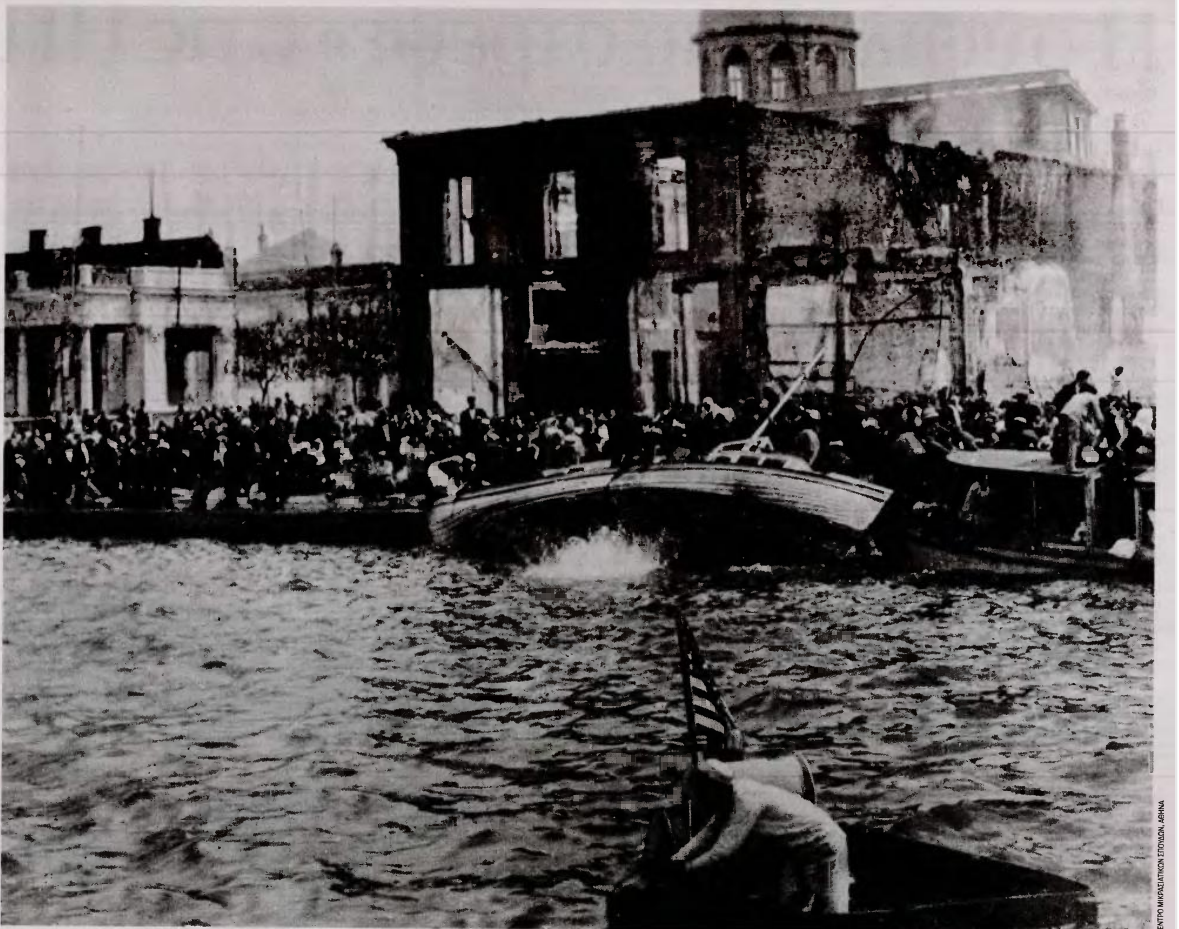
«Όταν μπήκαν τα τουρκικά στρατεύματα μέσα στη Σμύρνη και άρχισαν και σκοτώναν και λεηλατούσαν, στα Ταμπάχανα επιρροσιάσθη μια πυρκαγιά. Ετρεξαν οι αντλίες να την σβήσουν αλλά, δυστυχώς, αντί να τη σβήσουν την άναβαν περισσότερο» έριξαν πετρέλαια και βενζίνες.

»Η φωτιά προχωρούσε. Ο κόσμος, που ήταν χωμένος μέσα στα σπίτια, εξαναγκάστηκε και βγήκε στους δρόμους και τραβήξαν όλοι στην παραλία. Στο λεγόμενο Κορδόνι συγκεντρώθηκε όλος ο πληθυσμός. Και εκεί έφταζε η φωτιά.

»Από τη μια μεριά και την άλλη του δρόμου είχαν βάλει φωτιάς. Όταν έφταζε η φωτιά κι εκεί, ο κόσμος προσπαθούσε να βγει έξω από την πόλη, πηγαίνοντας στην φρουρά κοντά. Οι φρουροί τους σκοτώναν και δεν τους άφηναν να σπάσουν την ζώνη, να βγούνε έξω και να φύγουν από κει.

»Από την άλλη μεριά ήταν η φωτιά, δεν μπορούσαν να περάσουν, να φύγουν. Τότε όσοι ξέραν μπάνιο πέφταν στην θάλασσα. Αν τους βλέπαν οι Τούρκοι, τους σκότωναν μέσα εκεί. Εάν δεν τους βλέπαν, έφταναν στα συμμαχικά πολεμικά καράβια που ήταν αραγμένα και υποστήριζαν τους Έλληνες. Τους άφηναν και σκαρφάλωναν απάνω στα καράβια και μόλις μπαίναν μέσα, τους ξανάριχναν στη θάλασσα. Άλλοι πνιγόντουσαν κι άλλοι έβγαιναν πάλι έξω. Οι Αγγλοι, οι Γάλλοι και Ιταλοί καθόντουσαν στα καφενεία και γλεντούσαν» («Η Ξεόδος», τόμ. Α΄, Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών, 2016, σ. 11-12).

Αυτή είναι η μαρτυρία του Παν. Μαρσέλου για όσα

Οι τελευταίοι Έλληνες της Σμύρνης στην προκυμαία, περιμένοντας τις βάρκες που θα τους μεταφέρουν στα πλοία. Από τις 16 Σεπτεμβρίου έως την 1η Οκτωβρίου 1922, έλαβε χώρα μία από τις μεγαλύτερες ανθρωπιστικές επιχειρήσεις στην Ιστορία, αρχικά από πλοία άλλων χωρών και μετά την 23η Σεπτεμβρίου και από ελληνικά.

Πώς ξεκίνησε η τραγωδία στην προκυμαία της Σμύρνης;

ΚΕΝΤΡΟ ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ - ΑΘΗΝΑ

έγιναν στην προκυμία της Σμύρνης. Τη συμπληρώνει η αφήγηση του Είσα Τζένιγκς, του Αμερικανού πάστορα που πίεσε ώστε να σχηματιστεί ένας στολιόκος πλοίων ο οποίος θα παραλάμβανε όσους βρίσκονταν συγκεντρωμένοι στην προκυμία της Σμύρνης αναζπώντας διαφυγή. Επμερώνοντας η 24η Σεπτεμβρίου, ο στολιόκος έφτανε στο λιμάνι της πόλης: «Ίσα μπροστά μας φάνταζαν οι σκελετοί των κάποτε θαυμάσιων οικοδομών, που υψώνονταν μέσα από τα μαυρισμένα ερείπια, τα σπαρμένα στο έδαφος. Ήταν η πιο απελπιστική, η πιο φοβερή σκηνή που είδα ποτέ μου. Και στην άκρη της θάλασσας, απλωμένο μίλια ολόκληρα, ήταν κάτι που έμοιαζε με μαύρο σύνορο. Και όμως, ήξερα ότι δεν ήταν σύνορα θανάτου μα σύνορα από ζωντανά πλάσματα που υπέφεραν, πρόσμεναν, έλπιζαν και προσεύχονταν για πλοία, πλοία, πλοία! Καθώς πλοιοίζαμε και η παραλία ξετυλιγόταν μπροστά στα μάτια μας, λες και κάθε πρόσωπο της προκυμίας αυτής ήταν γυρισμένο καταπάνω μας, κάθε χέρι απλωνόταν για να μας τραβήξει μέσα στο λιμάνι. Συλλογίστηκες σι' αλήθεια ότι η παραλία ολόκληρη κινούνταν για να μας αρπάξει. Ο αέρας πλημμύρισε από τις κραυγές των χιλιάδων αυτών ανθρώπων, κραυγές τέτοιες υπέρτατης χαράς, ώστε ο ακός τους διαπέρασε όλα τα κόκαλά μου, ως το μεδούλι» (M. Housejian Doblin, «Σμύρνη 1922 - Η καταστροφή μιας πόλης», Παπαδόπουλος, 2014, σ. 279).

Συγκλονιστικές μαρτυρίες Ελλήνων προσφύγων και στελεχών Ξένων αποστολών για μία από τις πιο μελανές σελίδες της Ιστορίας του 20ού αιώνα

Το οδυνηρό τμήμα των πολιτικών χειρισμών

Η καταστροφή της Σμύρνης άρχισε με την αποχώρηση και του τελευταίου ελληνικού στρατιωτικού τμήματος από τη Μικρά Ασία και την είσοδο του τουρκικού στρατού στην πόλη. Υπήρξε λανθασμένη η εντύπωση ότι τα τουρκικά στρατεύματα θα είχαν επιτηρηθεί από το συμβατικό ναυτικό. Στην περιγραφή που επικράτησε προστέθηκε και η φρίκη της πυρκαγιάς, που εκδηλώθηκε στην αρμενική συνοικία και εντέλει κατέκαψε την πρωτεύουσα της Ιωνίας, εκτός από τη μουσουλμανική και την εβραϊκή περιοχή. Όσοι προσπάθησαν να γλιτώσουν από τις φλόγες δεν είχαν άλλη επιλογή από το να στραφούν προς την προκυμία της Σμύρνης, η οποία μετατράπηκε σε αυτοσχέδιο προσφυγικό καταυλισμό υπό συνθήκες εξαθλίωσης. Το Αρχείο Προφορικής Παράδοσης του Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών πιστοποιεί πως το ξερίζωμα του μικρασιατικού Ελληνισμού είχε αρχίσει αμέσως

μετά τους Βαλκανικούς Πολέμους και συνεχίστηκε με βιαιότερες μεθόδους στη διάρκεια του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, ως απόρροια της νεοτουρκικής εθνικιστικής πολιτικής. Η αιματηρή τραγωδία και ο βίαιος αφανισμός συνθέτουν τη μοίρα των ελληνορθόδοξων πληθυσμών στις δυτικές περιοχές της μικρασιατικής χερσονήσου, που βρέθηκαν στον κυκεώνα της ελληνοτουρκικής πολεμικής αναμέτρησης και πλήρωσαν οδυνηρό τμήμα, όπως εξιστορούν οι μαρτυρίες. Με τη μορφή και τη συγκινησιακή φόρτιση με τις οποίες τις παρέδωσε η προφορική παράδοση, οι μαρτυρίες αυτές δεν καταγράφουν αιτίες του δράματος, αλλά συνιστούν τεκμήρια του ψυχολογικού κλίματος που σημάδεψε την έλευση των Μικρασιατών προσφύγων στην Ελλάδα. Μέσα από το πρίσμα αυτής της εμπειρίας διαθλάται η ανάμνηση της καταστροφής και του ξερίζωμου, αλλά και η νοσταλγία του ειρηνικού παρελθόντος στις χαμένες πατρίδες. Αυτή η διάσταση άλλωστε προσδίδει στις μαρτυρίες τον χαρακτήρα του μνημείου της Ιστορίας του μικρασιατικού Ελληνισμού. Οι αφηγήσεις των ανθρώπων που βίωσαν τα γεγονότα αναδεικνύουν την άλλη πλευρά, την πλευρά αυτών που δέχθηκαν τον άμεσο αντίκτυπο. Οι αφηγητές πλήρωσαν τις τραγικές συνέπειες των πολιτικών χειρισμών και αυτοί περισσότερο από κάθε άλλον είναι σε θέση να περιγράψουν

αυθεντικά αυτόν τον αντίκτυπο. Η ιστορική αξία των κειμένων αυτών οφείλεται στο ότι κανένας μεταγενέστερος δεν μπορεί να αναλάβει με ίση αρμοδιότητα και αυθεντικότητα το έργο του μάρτυρα. Στο είδος της κάθε μαρτυρία είναι και ένα unicum. Παραθέτουμε, ενδεικτικά, δύο μαρτυρίες. Πρώτα αυτή του Αλέξη Αλεξίου: «Τα πρώτα μνημόματα της καταστροφής μας ήρθαν με την οπισθοχώρηση του στρατού μας. Είδα αξιωματικούς στο δρόμο που

«Σ' ένα τέταρτο η φωτιά είχε έρθει σ' εμάς. Ριχνανε βενζίνη και προχωρούσε. Βγήκαμε στον δρόμο φωτιά από τη μια, θάλασσα από την άλλη. Βρισκόμασταν στη μέση. Και οι Τσέτες βρισκόνταν στη μέση και σκότωναν».

έχλωναν και πετούσαν τα γαλόνια τους και τα παράσημά τους. Ένα μεσημέρι έγινε μεγάλη φασαρία και κακό, μαθεύτηκε ότι οι Τούρκοι βάλαν φωτιά στη συνοικία της Αρμενίας. Είχα ένα προαίσθημα. Μια κατάθλιψη μου βάραινε την ψυχή και δεν μπορούσα να το εξηγήσω. Δεν αργήσαμε να δούμε τους πρώτους καπνούς της φωτιάς. Δεν θυμώμαι αν την ίδια με-

ρα ή έπειτα από μερικές μέρες ο κόσμος άρχισε να φεύγει από τη Σμύρνη, γιατί η φωτιά όλο μεγάλωνε. Από κει φύγαμε πύγαμε και μείναμε στο σπίτι της αδελφής της νενές μου, που ήταν στην Πούντα, γιατί εκείνη ήταν παντρεμένη με έναν Ιταλό και βέβαια η οικογένειά της σαν παλικιά που ήταν, ήταν εξασφαλισμένη. Τη μέρα του Σταυρού, 14 Σεπτεμβρίου, μέρα σημαδιακή, μας πήρε ο πατέρας, περπατήσαμε κάμποσο και μπήκαμε στο μουλούκι για να μαρκάρουμε. Μόλις περάσαμε τα συρματοπλέγματα –ήταν μαζί μας τούτη τη φορά η νενέ και ο παππουλής– οι Τούρκοι χώριζαν τα γυναικόπαιδα από τους άνδρες. Στο σημείο αυτό ήταν και στρατιωτικοί ξένους υπηκόους, όχι Τούρκοι. Πήσαν τον μπαμπά μου και τον παππουλή μου και τους χώρισαν από μας. Εγώ, ένας ξέλλος, ανανέκτοσα και τρέβηξα τον πατέρα μου να τον φέρω μαζί μας. Εκεί ένας Αμερικάνος ναύτης –τους γνώριζα από το καπελάκι που φορούσαν– δεν πρόκανα και μου 'δωσε μια στο λαϊμό μ' ένα σιδερένιο μπαστούνι που κρατούσε, από κείνα που χραισμούσαν για ν' αλλάζουν τις ράγες των τραμ. Τελικά ο πατέρας μου κι ο παππουλής μείναν, κι εμείς τα παιδιά με τη μητέρα μας και τη νενέ μας μπήκαμε στο βαπόρι "Ιομίντι". Μόλις ξεκίνησε το βαπόρι, η μητέρα μου από την απελπισία της ήθελε να πέσει στη θάλασσα και τη συγκράτησαν οι άλλοι πρόσφυγες. Εμένα πρόστηκε ο λαίμαρος μου και πονούσα αβάσταχτα και

μ' όλα αυτά έβλεπα τη φλεγόμενη Σμύρνη μέσα από το καράβι που σιγά σιγά απομακρυνόταν». Ακολουθεί η μαρτυρία της Ελένης Καραντώνη: «Εμείς βρισκόμασταν στη Σμύρνη. Πλημμύρα οι μακαλάδες στο αίμα. Βάλανε φωτιά οι Τούρκοι, μια ώρα μακριά. "Μη φοβούστε, είναι μακριά", μας είπε ο νοικοκύρης του σπιτιού που μέναμε. Σ' ένα τέταρτο η φωτιά είχε έρθει σ' εμάς. Ριχνανε βενζίνη και προχωρούσε. Βγήκαμε στο δρόμο φωτιά από τη μια, θάλασσα από την άλλη. Βρισκόμασταν στη μέση. Και οι Τσέτες βρισκόνταν στη μέση και σφάζαν και σκοτώναν. Εβγαλαν μετά παλικιά και ελληνικά πλοία και μας πήραν. Πόσοι; Ούτε ένα 20% δεν επίβαν. Τέτοια καταστροφή δεν είδαν τα μάτια μου! Και την είχε προβλέψει ο πατέρας μου. Όταν βγήκε ο ελληνικός στρατός στη Σμύρνη, κατάλαβαν το Διοικητήριο. Ένας τσολιός πείραξε μια Τουρκάλα. Ο Έλληνας αξιωματικός του διέταξε να τον σκοτώσουν παραδειγματικά. Τον σκότωσαν. Ο πατέρας μου που το είδε, μας είπε στενωχωρημένος: "Είδατε τι έγινε; Με το ίδιο τους το αίμα βάζανε το σπαθί τους. Τώρα να δεις τι θα γίνει. Δε θα πάμε καλά. Θα καταστραφούμε. Πάλε, ως περιμένω. Ίσως μας λυπηθεί ο Θεός". Δε μας λυπήθηκε. Η καταστροφή μας ήταν φανερή».

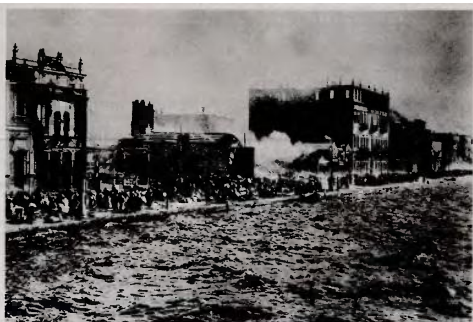
* Ο κ. Σταύρος Θ. Ανεσιδής είναι υποδιευθυντής του Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών.

1. ΠΩΣ ΞΕΚΙΝΗΣΕ Η ΤΡΑΓΩΔΙΑ ΣΤΗΝ ΠΡΟΚΥΜΑΙΑ ΤΗΣ ΣΜΥΡΝΗΣ

Μέσο: . . . . . ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ ΚΥΡΙΑΚΗΣ

Ημ. Έκδοσης: . . . 22/05/2022 Ημ. Αποδελτίωσης: . . . 22/05/2022

Σελίδα: 29

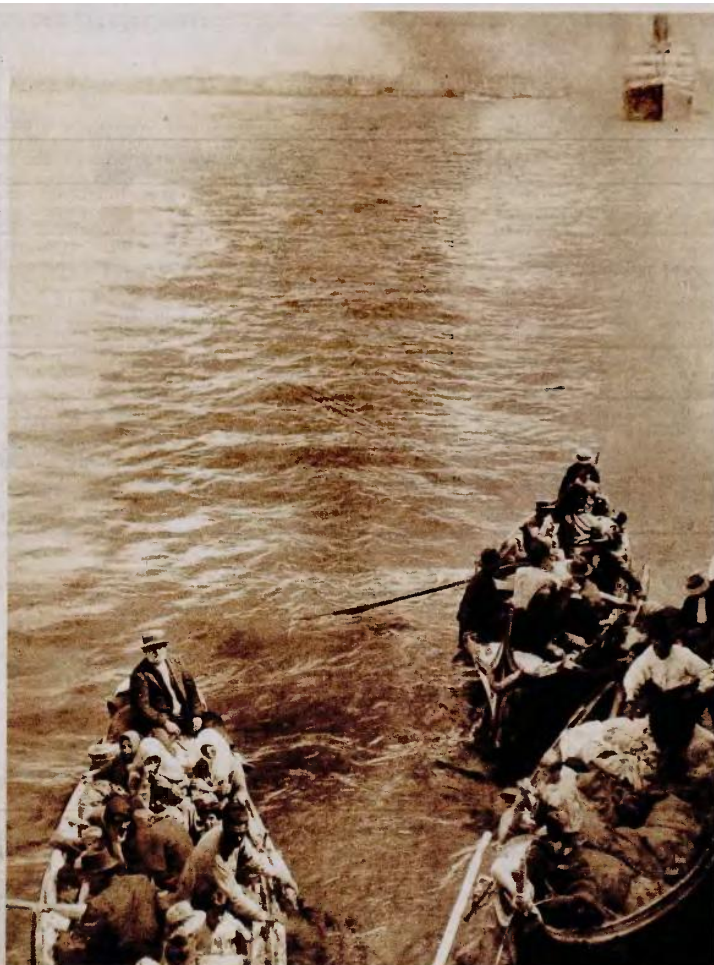
Εκατοντάδες Έλληνες στην προκυμαία της φλεγόμενης Σμύρνης με ό,τι μπόρεσαν να περισώσουν από τα υπάρχοντά τους.

Πρόσφυγες στην προβλήτα του σιδηροδρόμου της Σμύρνης, περιμένοντας να επιβιβαστούν στα πλοία.

Εικόνα πλήρους καταστροφής στην αρμενική συνοικία της Σμύρνης. Η φωτιά που κατέκαψε την πρωτεύουσα της Ιωνίας ξεκίνησε από εκεί.

Έλληνες της Σμύρνης στις βάρκες που τους μεταφέρουν στα πλοία. Οι περισσότεροι στην προκυμαία ήταν γυναίκες και παιδιά. Οι άντρες είχαν κρατηθεί για τα τάγματα εργασίας.

τό ανατολικά, κάλυπτε νότια το Αφιόν Καρακισάρ και εκτεινόταν έως τον άνω ρου του Μαιάνδρου ποταμού, καταλήγοντας στις εκβολές του. Είναι φανερό ότι το τεράστιο σε έκταση αυτό μέτωπο ήταν δυνατό να υποστεί διάσπαση στα πιο αδύνατα σημεία του.

Η απόσταση του μετώπου από τη Σμύρνη ήταν περίπου 400 χιλιόμετρα. Τα φτωχά δίκτυα συγκοινωνιών και επικοινωνιών έκαναν τις αργοπορημένες ειδήσεις ξεπερασμένες από τις εξελίξεις στα πεδία των μαχών. Όταν ο στρατηγός Ν. Τρικούπης κυκλώθηκε και παραδόθηκε στις τουρκικές δυνάμεις, τα νέα έφτασαν στη Σμύρνη αφού το κέντρο πήρε την αρχιστρατηγία από τον Γεώργιο Χατζανέστη και την έδωσε στον Τρικούπη.

Όταν η πόλη πέρασε στην κατοχή των Τούρκων, ο στρατιωτικός διοικητής Νουρεδίν πασάς παρέδωσε τον μητροπολίτη της Σμύρνης, Χρυσόστομο, σε εξαγριωμένο όχλο. Λέγεται ότι από το φρικτό του μαρτύριο τον έβγαλε ένας Τουρκοκρατικός με πυροβολισμούς. Η χειρότερη πράξη του διοικητή ήταν η συγκέντρωση όλων των ανδρών της πόλης και η αποστολή τους σε καταναγκαστικά έργα στα βόθρα της Ανατολίας. Από 120.000-150.000 ομήρους, λίγοι επέστρεψαν από τη δοκιμασία. Ο ίδιος ο Κεμάλ βρέθηκε εκεί τον καιρό στη Σμύρνη, αλλά δεν αναμείχθηκε στο έργο των υφισταμένων του, ούτε καν εμφανίστηκε.

Το μαρτύριο των γυναικών, που υπέστησαν τα πάνδεινα στην προκυμαία της Σμύρνης, περιγράφει με τον δικό του τρόπο ο γνωστός Αμερικανός λογοτέχνης Έρνεστ Χέμινγουεϊ, ο οποίος βρέθηκε εκεί ανταποκριτής εφημερίδων. Στο άρθρο του με τον τίτλο «Στην εποχή μας», έγραφε:

«Κάθε νύχτα τα μεσάνυχτα ούρλιαζαν. Δεν ξέρω γιατί ούρλιαζαν εκείνη την ώρα. Εμείς βρισκόμασταν στο λιμάνι και αυτοί όλοι στην αποβάθρα και τα με-

